

TOĞRUL XƏLİLOV
AMEA Naxçıvan Bölməsi

İLİKLİQAYA YAŞAYIŞ YERİ VƏ NEKROPOLU

İlikliqaya yaşayış yeri və nekropolu Ordubad rayonunun Tivi kəndi ərazisində, kənddən şərqdə, Dəmyələr nekropolundan qərbdə, qumluq ərazidə yerləşir. Abidənin yerləşdiyi yer xalq arasında Bənövşə qumluğu adı ilə tanınır.

İlikliqaya abidəsi 2005-ci ildə tədqiqatçı-alim V.B.Baxşəliyevin rəhbərliyi ilə aparılan arxeoloji ekspedisiya zamanı qeydə alınaraq kəşfiyyət xarakterli tədqiqatlar nəticəsində öyrənilmişdir. Onun öyrənilməsi sahəsində aparılan tədqiqatlar sonrakı dövrdə də davam etdirilərək bir çox maddi mədəniyyət nümunələri əldə edilmişdir. Əldə edilmiş maddi mədəniyyət nümunələri arasında keramika nümunələri çoxluq təşkil etmişdir. Abidədə geniş miqyaslı arxeoloji qazıntı aparılmasa da, toplanılmış maddi mədəniyyət nümunələrinə əsasən onun dövrü müəyənləşdirilərək burada məskunlaşan isanların yaşayış tərzini öyrənilmişdir.

İlikliqaya yaşayış yeri şimaldan və cənubdan dərin dəyər ilə sərhədlənir. Sahəsi 2 ha-dan artıqdır. Buradakı yaşayış evlərinin çoxu dağılmışdır. Onların yerində daş yığınları, torpaq qarışıq təpəciklər, üzərini otlar örtən dördkünc formalı çalalar qalmışdır. Dağılmış tikili qalıqlarına əsasən buradakı yaşayış evlərinin dördkünc planda tikildiyi bilinir. Onların bir qismi ovalvari formalı tərənin üzərindəki kiçik düzənlik ərazidə salınmış, bir qismi isə dərənin qırağında bulağın yanında tikilmişdir. Yaşayış yerində mədəni təbəqə çox az saxlanılmışdır. 0,5-1 m qalınlığında olan mədəni təbəqə kül və torpaq laylarından ibarətdir.

Yaşayış yeri toplanılmış yerüstü arxeoloji materiallar əsasında öyrənilibdir. Onlar boz və çəhrayı rəngli küpə, kasa, çölmək və s. tipli gil qabların qırıqlarından, dən daşlarından ibarət olub. Buradan həmçinin xeyli miqdarda forma verməyən keramika qırıqları da tapılıb.

Əldə olunan küpə, kasa, çölmək tipli qabların hamısı sadə olub, narın qum qarışıqlı gildən hazırlanıb, yaxşı bişirilərək formaca bir-birlərinə fərqlənibdir.

Küpə tipli qabların bir çoxu qısa boğazlı, qabarıq və şar gövdəli hazırlanıb, xarici səthi cilalanıb. Onların bəzilərinin ağzı xaricə qatlanaraq dəyirmilənmişdir. Bir çoxunun ağzı içəri qatlanmışdır.

Kasa tipli qabların bir qismi qabarıq gövdəli düzəldilibdir. Bəziləri isə silindrik konsuvari formada olub. Onlar da ağız kənarının quruluşuna görə bir-birindən fərqləniblər. Bir çoxu düzağzıkənarlı hazırlanmışdır. Bəzilərinin ağzı xaricə qatlanaraq dəyirmilənmişdir.

Çölmək tipli qablar əsasən qabarıq gövdəli olub, oturacağı yastı, ağzı gen hazırlanıbdir.

Yaşayış yerindən aşkar olunan dən daşı boz rəngli tuf daşından ovalvari formada düzəldilibdir. Onun bir üzü uzun müddət işləndiyindən hamarlanıbdir.

İlikliqaya nekropolu yaşayış yerindən qərbdə, qumluq yerdə, yamacda yerləşir. Sahəsi 0,5 ha yaxındır. Buradakı qəbirlərin çoxu təbii aşınma nəticəsində dağıldığına görə çoxlu miqdarda keramika nümunələri üzə çıxaraq qırılıbdir. Nekropolda aparılan kəşfiyyat xarakterli tədqiqatlar zamanı dağılmış qəbirlərdən biri öyrənilibdir. Həmin qəbir tamamilə dağıldığına görə onun planını çıxartmaq mümkün olmamışdır. Tədqiqat zamanı qəbirdən skelet qalıqları aşkar edilməmiş, müxtəlif keramik nümunələri tapılmışdır. Əldə olunan keramika nümunələri içərisində qalın divarlı, çəhrayı rəngli küpə tipli qab qırıqları çoxluq təşkil etmişdir. Buradan həmçinin boz və qara rəngli gil qab qırıqları da tapılıbdir. Aşkar olunmuş küpə tipli qabların çoxu narın qum qarışığı olan gildən hazırlanaraq çəhrayı rəngdə yaxşı bişirilibdir. Onun boğazı qısa, gövdəsi qabarıq olub, ağzı xaricə qatlanaraq dəyirmilənmişdir.

Nekropoldan tapılan iri həcmli küpə də narın qum qarışığı olan gildən hazırlanaraq çəhrayı rəngdə yaxşı bişirilib, qısa boğazlı, qabarıq gövdəli, xaricə qatlanmış ağız kənarlı hazırlanıbdir. Lakin o, formaca digər qablardan fərqlənibdir. Bu qab daha çox qalın divarlı (1,5 sm) və gen ağızlı (ağzının diametri 30-30,2 sm) olubdur.

Aşkar olunmuş küpə tipli qablardan birinin qırığı qara rəngdə olub narın qum qarışığı olan gildən hazırlanaraq yaxşı bişirilibdir. Onun xarici səthi sığallanaraq şamp üsulu ilə həndəsi ornamentlə naxışlanıbdir. Qabın üzərində nisbətən iri olan dairə çəkilmiş, onun içərisi ardıcıl çəkilən kiçik dairələrlə bəzədilmişdir. Həmin həndəsi ornamentlər isə qaba həm xüsusi gözəllik vermiş, həm də müəyyən bir kompozisiyanı ifadə etmişdir.

Çəhrayı rəngli gil qab qırıqlarından biri çölmək tipli qaba aid olubdur. Onun ağzı gen, gövdəsi qabarıq düzəldilmiş, ağız kənarı düz hazırlanmışdır. Ağzının kənarı enli üfüqü xətlə naxışlanmışdır.

Qara rəngli küpə tipli qablardan biri silindrik boğazlı, bikonus gövdəli olub, narın qum qarışığı olan gildən düzəldilibdir. Xarici səthi sığallanaraq, üzəri basma naxışlarla bəzədilibdir.

Boz rəngli keramika nümunəsi çaynik tipli qabın lüləyi olubdur. O, narın qum qarışığı olan gildən hazırlanaraq yaxşı bişirilibdir. Xarici və daxili səthi sıgallanıbdır.

Nekropoldan əldə olunmuş keramika nümunələri arasından vaza tipli qabın tapılması daha çox maraq obyektinə səbəb olmuşdur. Çünki bu cür qablar Naxçıvanda Son Tunc və Erkən Dəmir Dövrü abidələrindən çox az tapılmışdır. Onlar formaca müxtəlif olaraq bir-birindən fərqlənmişdirlər. Son Tunc dövrünə aid vazalar əsasən təkayaqlı olmuş, Erkən Dəmir dövrü vazaları isə həm təkayaqlı, həm də üçayaqlı düzəldilmişdi. Üçayaqlı vazalar həcm etibarilə təkayaqlılardan böyük olmuşdur. Onların bir qisminin ayaqları qısa olub çubuqsəkilli düzəldilib (Qızılburun, Şahtaxtı). Bəzilərinin (Mərdəngöl, Muncuqlutəpə, Culfa) qıçları bir qədər fərqli olub ayaqları dizdən bükülən insan qıçını xatırladıbdır.

İkikliqaya nekropolundan tapılan vaza üç ayaqlı olub, narın qum qarışığı olan gildən hazırlanaraq, boz rəngdə yaxşı bişirilibdir. Ayaqları qısa (4,5 sm), oturacağı diskşəkilli düzəldilib, xarici səthi sıgallanıbdır. Bu qab formaca Qızılburun (3, s. 83), Şahtaxtı (2, şəkil 7, 9) nekropolundan aşkar olunmuş vazalar ilə oxşarlıq təşkil edərək əldə olunmuş digər maddi mədəniyyət nümunələri kimi, nekropolun daha dərinədən öyrənilməsinə köməklik edibdir.

Yaşayış yeri ilə nekropoldan əldə edilən keramika nümunələri bir-biri ilə oxşar olmuş, hər iki arxeoloji abidənin eyni dövrə aid olduğunu göstərmişdir. Əldə olunan keramika nümunələri içərisində boz rənglilər çoxluq təşkil etmişdir. Onlar Mingçevirdən (1, tab. XLIII, 6; tab. XXXVIII, 14), Gəncəçay rayonundan (6, s. 136-138), Quruçay və Gəndələnçay vadisindən (5, s. 42-45), Gədəbəy, Xanlar kurqanlarından (4, s. 53) və s. tapılan qablarla oxşarlıq təşkil edərək abidənin dövrünü müəyyənləşdirməyə köməklik etmişdir. Yaşayış yerində çox az miqdarda mədəni təbəqənin saxlanması da bu sahədə mühüm əhəmiyyət kəsb edərək, müəyyən elmi nəticəyə gəlməyə imkan vermişdir. İkikliqaya abidəsindən aşkar olunmuş keramika nümunələrinin Son Tunc və Erkən Dəmir dövrünə aid olması, Xocalı-Gədəbəy mədəniyyətinə aid abidələrdən tapılan qablarla oxşarlıq təşkil etməsi, yaşayış yerində mədəni təbəqənin çox az saxlanması burada yaşayan insanların yarımköçəri həyat tərzini keçirdiyini və yaylaq maldarlığı ilə məşğul olduğunu qeyd etməyə əsas verərək bu tayfaların e.ə II minilliyin sonu-I minilliyin əvvəlində Gəmiqaya ətrafında məskunlaşdığını sübut etmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Асланов Г.М., Ваидов Р.М., Ионе Г.И. Деревний Мингечаур. Баку: Изд-во АН Азерб. ССР, 1959, 191 с.

2. Novruzlu Ə.İ., Baxşəliyev V.B. Şərurun arxeoloji abidələri. Bakı: Elm, 1993, 181 s.
3. Əliyev V.H. Azərbaycanca Tunc dövrünün boyalı qablar mədəniyyəti. Bakı: Elm, 1977, 164 s.
4. Гусейнова М.А. Керамика Восточного Закавказья эпохи поздней бронзы и раннего железа XIV-IX вв. до н.э. Баку: Elm, 1989, 128 с.
5. İsmayilov Q.S. Quruqçay və Göndələnçay vadisində qədim mədəniyyət izləri. Bakı: Elm, 1981, 64 s.
6. Nərimanov İ.H. Gəncəçay rayonunun arxeoloji abidələri. Bakı: Az. SSR EA nəşriyyatı, 1958, 142 s.

Togrul Xəlilov

НЕКРОПОЛЬ И ПОСЕЛЕНИЕ ИЛИКЛИГАЯ

В статье изучаются поселение Иликлияга и его некрополь. Систематизируются керамические материалы, найденные в этих памятниках. Установлено, что найденные керамические материалы относятся к эпохе Поздней Бронзы и Раннего Железа и сходны с глиняной посудой Ходжалы-Гедебекской культуры. И оба археологических памятника связаны с полукочевым скотоводством.

Togrul Khalilov

THE NECROPOLIS AND SETTLEMENT OF ILIKLIGAYA

The settlement of Ilikligaya and its necropolis are investigated in the article. The ceramic materials discovered in these monuments are systematized. It is determined, that the discovered ceramic materials date from the epochs of Late Bronze and Early Iron and are similar to the pottery of Khojaly-Gadabay culture. And both these archeological monuments are connected with the half-nomadic cattle breeding.

Rəyçilər: AMEA-nın müxbir üzvü, tarix e.d. H.Q.Qədirzadə, tarix e.n. R.Bağirov.

AMEA Naxçıvan Bölməsi Tarix, Etnoqrafiya və Arxeologiya İnstitutunun Elmi Şurasının 04 iyul 2008-ci il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol № 07).